

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Ο ρόλος των Ειδικών Οικονομικών Ζωνών (ΕΟΖ) στην περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη: Μία θεσμική προσέγγιση

Κωνσταντίνος Ι. Χαζάκης

Επίκουρος Καθηγητής

Τμήμα Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Ανάπτυξης

Πανεπιστημιούπολη Κομοτηνής, ΔΠΘ

E-mail: kmhazaki@otenet.gr

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Ειδικές Οικονομικές Ζώνες(ΕΟΖ) αποτελούν αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης στην ακαδημαϊκή κοινότητα τόσο ως προς την στοχοθέτησή τους, όσο και ως προς το εύρος και την μορφή της επιρροής τους στην τοπική/περιφερειακή αναπτυξιακή διαδικασία. Οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι (για παράδειγμα βλέπε Rodriguez, 1975; Hamilton και Svenson, 1982), θεωρούν ότι οι ΕΟΖ διαστρεβλώνουν τον ανταγωνισμό και δεν συνεισφέρουν στην μεγιστοποίηση της ανταγωνιστικότητας. Πιο συγκεκριμένα κρίνουν ότι η επιρροή των ΕΟΖ εκτρέπει κρίσιμους χρηματοοικονομικούς πόρους από τους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας προς επιχειρηματικές δραστηριότητες των γεωγραφικά οριοθετημένων ζωνών, διαστρεβλώνει τον επιχειρησιακό προγραμματισμό και ενέχει υψηλό κόστος δημιουργίας υποδομών (Warr,1989). Σε αντίθεση με την διαμόρφωση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος με βάση τον εν αφθονία συντελεστή παραγωγής μίας χώρας (Θεώρημα Hecksher-Ohlin-Samuelson), η εξειδίκευση των οικονομικών δραστηριοτήτων εντός της ζώνης προκύπτει με τεχνητό τρόπο και εξαιτίας της παροχής γενναιόδωρων επενδυτικών-χρηματοοικονομικών κινήτρων από το κράτος. Ακόμη παραπέρα συγγραφείς όπως οι Poudet και St. John (1996:25), υπογραμμίζουν ότι η λογική που συνέχει τις συστάδες των επιχειρήσεων εντός των ζωνών όχι μόνον δεν προάγει την ανταγωνιστικότητα αλλά αντιθέτως μειώνει την διάθεση για καινοτομία καθώς οι οικονομικοί δρώντες οριοθετούν την συμπεριφορά τους με βάση συγκεκριμένες οργανωτικές ρουτίνες. Επιπρόσθετα η περιορισμένη πληροφόρηση λόγω της κατίσχυσης ιεραρχικά οργανωμένων μορφών εμπορικής υπεργολαβίας, λειτουργεί αρνητικά για τις εταιρικές ικανότητες μεγέθυνσης. Τέλος, η δημιουργία ελκυστικών επενδυτικών όρων σε προσδιορισμένες γεωγραφικά ζώνες και η χρήση συγκεκριμένων μηχανισμών παραχώρησης επενδυτικών κινήτρων, διευρύνει και δεν μειώνει το αναπτυξιακό χάσμα μεταξύ αναπτυσσομένων και ανεπτυγμένων περιοχών ενός κράτους.

Το άρθρο κρίνει ότι η νεοκλασική προσέγγιση δεν είναι κατάλληλη για την ανάλυση ζητημάτων ανταγωνιστικότητας (Hazakis, 2011) και προτείνει την εξέταση των ΕΟΖ με την χρήση των μεθοδολογικών εργαλείων της θεσμικής προσέγγισης. Η τελευταία, προσδιορίζει την περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη ως ένα σύνολο διαδράσεων μεταξύ οικονομικών και μη οικονομικών μεταβλητών που διαμορφώνει όρους συστημικής οικονομικής-κοινωνικής ανασυγκρότησης σε περιφερειακό επίπεδο. Τούτο σημαίνει ότι οι ΕΟΖ δεν στοχεύουν απλώς στην μεγιστοποίηση της οικονομικής απόδοσης μεμονωμένων επιχειρήσεων αλλά μπορούν

υπό κατάλληλες συνθήκες να συνεισφέρουν στην μεταβολή προτύπων οικονομικής συμπεριφοράς και στοχοθέτησης για ολόκληρη την περιφέρεια εγκατάστασης της ζώνης.

2. Οι θεμελιώδεις αρχές της θεσμικής ανάλυσης για τις ΕΟΖ

Η θεσμική οικονομική ανάλυση υπογραμμίζει τον ρόλο των κοινωνικών-οικονομικών-ιστορικών συνθηκών στην διαμόρφωση του περιεχομένου της αναπτυξιακής διαδικασίας (Martin, 2000). Οι θεσμοί συνδέουν τις ερμητικά απομονωμένες, κατά την νεοκλασική σύνθεση, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές πτυχές της ανθρώπινης δράσης, προσδιορίζοντας νέους όρους ανάγνωσης της οικονομικής συμπεριφοράς. Η αγορά θεωρείται κοινωνική κατασκευή (North, 1994:360) και το σύνολο των άτυπων-τυπικών θεσμών(ρουτίνες, πρακτικές, νόρμες, αρχές δράσης) επιδρούν στο περιεχόμενο, στην λογική και στον προσανατολισμό των οικονομικών δρώντων (Hodgson,1993). Οι θεσμοί λειτουργούν ευρύτερα ως ρυθμιστική δομή (Williamson,1985:47), που παράγει κανονικότητες στην οικονομική συμπεριφορά αλλά και βελτιώνει την προβλεψιμότητα στο οικονομικό παίγνιο ενάντια στον καιροσκοπισμό και στην περιορισμένη ορθολογικότητα. Έννοιες όπως ανταγωνιστικότητα και καινοτομία δεν προκύπτουν αποσπασματικά, περιστασιακά και άχρονα αλλά αντιθέτως προκύπτουν σωρευτικά, χωρικά-χρονικά προσδιορισμένα και θεσμικά-ιστορικά εγγολπωμένα. Ποιες είναι όμως οι αρχές για την αποτελεσματική λειτουργία των ΕΟΖ σύμφωνα με την θεσμική ανάλυση; Οι κυριότερες θέσεις, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι αυτή η σύντομη αναφορά είναι εξαντλητική, είναι οι εξής:

Πρώτον, οι ΕΟΖ είναι εγγολπωμένες στις ιδιαίτερες συνθήκες της γεωγραφικής τοποθεσίας εγκατάστασης τους και άρα η απόδοση τους δεν προκύπτει από το μοντέλο οργανωτικής τους υπόστασης αλλά από την διάδραση της εφαρμογής -λειτουργίας των ρυθμίσεων τους με τις ιστορικές- πολιτικές- κοινωνικές συνθήκες της περιφέρειας εγκατάστασης τους. Όπως εύγλωττα επισημαίνει ο Granovetter (1985:487), "...οι δρώντες δεν συμπεριφέρονται και δεν αποφασίζουν ως άτομα εκτός του κοινωνικού πλαισίου. Οι προσπάθειες τους για στοχευόμενη δράση ...είναι εγκιβωτισμένες σε συγκεκριμένα συστήματα κοινωνικών σχέσεων". Τούτο σημαίνει ότι η επιτυχημένη εφαρμογή ενός μοντέλου οικονομικής ζώνης στις παράκτιες ζώνες της Κίνας ή στην Shannon της Ιρλανδίας, δεν προεξοφλεί παρόμοια επιτυχία σε ανάλογα εγχειρήματα στην Πολωνία ή στην Ελλάδα και άρα οφείλει κάθε προσπάθεια να λάβει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας, την διαφορετική ιεράρχηση αναπτυξιακών στόχων αλλά και τις ικανότητες υλοποίησης τους.

Δεύτερον, τα παρεχόμενα κίνητρα εντός των ΕΟΖ είναι περισσότερο μηχανισμοί κανονιστικής ρύθμισης της οικονομικής συμπεριφοράς παρά μηχανισμοί ανορθολογικής παρέμβασης στην οικονομική στοχοθέτηση των εταιρειών. Κατά συνέπεια το ζητούμενο είναι η ομαλή λειτουργία και αποδοχή των κανόνων/αρχών του οικονομικού παιγνίου εντός της ζώνης (διαφάνεια ,σταθερότητα θεσμικού πλαισίου, αυτόματη ισχύ κινήτρων χωρίς διοικητική-γραφειοκρατική παρέμβαση) και όχι η επιλογή νηπιακών βιομηχανιών για οικονομική μεγέθυνση. Τα δίκτυα-συστάδες που σχηματίζονται εντός των ΕΟΖ αποσκοπούν στην κατίσχυση κανόνων διαφανούς οικονομικής συμπεριφοράς και υιοθετούν συγκεκριμένα πλαίσια ανταγωνισμού-συνεργασίας. Η πρόκριση λοιπόν του μακροπρόθεσμου συμφέροντος, έναντι της βραχυπρόθεσμης μεγιστοποίησης οφελών εντός ενός παιγνίου μηδενικού

αθροίσματος, δίδει νέο περιεχόμενο στην δραστηριοποίηση της κάθε εταιρείας εντός των ζωνών.

Τρίτον, οι ΕΟΖ επιχειρούν πρωταρχικά να αρθρώσουν ευνοϊκό επενδυτικό κλίμα με σκοπό να μειώσουν το συναλλακτικό κόστος και την αβεβαιότητα συγκριτικά με το σύνολο της χώρας όπου γεωγραφικά ανήκει η περιοχή εγκατάστασης της κάθε ζώνης. Με τον όρο θετικό επενδυτικό κλίμα αναφερόμαστε στο διαφοροποιημένο σύμπλεγμα παραγόντων, όχι μόνον θεσμικά διαμορφούμενων, ούτε αποκλειστικά οικονομικών στην φύση, οι οποίοι στην συνολική θεώρηση τους υπό το αναλυτικό πλαίσιο ερμηνείας του υποψηφίου επενδυτή συγκροτούν το περιεχόμενο της διάδρασης μεταξύ της επένδυσης που θα αναληφθεί και των προβλημάτων-δυνατοτήτων εφαρμογής/απόδοσης της σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Άρα η άποψη του επενδυτή για το ρίσκο, τα κέρδη, τις ευκαιρίες και τους κινδύνους από τη ανάληψη δράσης εντός της ΕΟΖ δεν εξασφαλίζεται εκ της υπάρξεως και μόνον διαφανών κανόνων για όλους αλλά εκ της αποτελεσματικότητας της εφαρμογής των κανόνων από τα θεσμικά επιφορτισμένα για τούτο όργανα της ΕΟΖ.

Τέταρτον, οι ΕΟΖ δεν πρέπει να είναι θύλακες οικονομικής ανάπτυξης με εφαρμογή στρατηγικών κοινωνικού ντάμπινγκ, αλλά πρέπει να αποτελούν μέρος της συνολικής εθνικής προσπάθειας επαναπροσδιορισμού του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος ενός κράτους. Τούτο σημαίνει ότι το γνωσιοκεντρικό υπόβαθρο νοηματοδότησης τους αποσκοπεί στην προαγωγή των μηχανισμών βελτίωσης της οικονομικής εξωστρέφειας των εταιρειών και στην ενίσχυση των θετικών εξωτερικοτήτων στην περιφέρεια χωροθέτησης, ειδικά σε θέματα δεξιοτήτων εργατικού δυναμικού. Η επιλογή λοιπόν δραστηριοτήτων έντασης χρήσης ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού δεν εγγυάται μακροπρόθεσμη απόδοση και βεβαίως ελαχιστοποιεί τις πιθανότητες ανασύνταξης του παραγωγικού ιστού μίας χώρας.

Πέμπτον, οι ΕΟΖ διευρύνουν την ικανότητα των εταιρειών για καινοτομία δημιουργώντας δομές βελτίωσης δεξιοτήτων διαμέσου της μάθησης. Οι ΕΟΖ βελτιώνουν τις συνθήκες δημιουργίας δικτύσεων διαμέσου καλύτερων συνθηκών συνεργασίας-επικοινωνίας των εταιρειών αποσκοπώντας στην εξεύρεση συλλογικών στρατηγικών για την βελτίωση της ικανότητας-παραγωγικότητας εντός των ζωνών. Η διαδικασία της μάθησης απαιτεί και κατάλληλους μηχανισμούς αποδοχής-πρόσκτησης της γνώσης(Antonelli, 2000), δηλαδή ικανότητα των εταιρειών για άμεση και ουσιαστική εμπλοκή (χωρίς χρονοτριβές και οργανωτικές ακαμψίες) στην ανταλλαγή πληροφορίας προκειμένου να προκύψει παράλληλα με το εταιρικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και το χωρικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Βεβαίως, κατά πόσον τα επιχειρηματικά δίκτυα μπορούν να μετουσιώσουν αυτό τον προσανατολισμό σε απτά οικονομικά-τεχνολογικά οφέλη, εξαρτάται από την δομή των δικτύων, τα υιοθετούμενα πρότυπα καθημερινής διεπιχειρησιακής συνεργασίας και την ικανότητα των εταιρειών να χειριστούν την συνεργασία-ανταγωνισμό σε καθημερινό επίπεδο. Σε κάθε περίπτωση η γνώση-καινοτομία συσσωρεύεται διαχρονικά στις δικτυώσεις διαμέσου των οργανωτικών πρακτικών-ρουτινών αλλά και χάρη στους μηχανισμούς ανταλλαγής πληροφοριών. Τα κίνητρα και η τακτική της ΕΟΖ στοχεύουν ακριβώς στον συντονισμό των μηχανισμών –πρακτικών ανταλλαγής γνώσης και στην λειτουργική και μακροπρόθεσμη σύμπραξη των επιχειρήσεων. Προφανώς, εμπορικές υπεργολαβίες και συνεργασίες με βάση αποκλειστικά χαμηλής προστιθέμενης αξίας δράσεις, δεν μπορούν να μεγιστοποιήσουν συνέργιες, ούτε να ισχυροποιήσουν την κοινή πεποίθηση των συνεργαζόμενων εταιρειών για μακροπρόθεσμη και αμοιβαία επωφελής συνεργασία.

Έκτον, το κοινωνικό κεφάλαιο διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην ισχυροποίηση των επιχειρηματικών δικτύων εντός των ΕΟΖ, μειώνοντας το συναλλακτικό κόστος και την αβεβαιότητα και άρα βελτιώνοντας την ροή της πληροφόρησης μεταξύ των εταιρειών . Η ύπαρξη αποτελεσματικού κοινωνικού κεφαλαίου σε περιφερειακό επίπεδο καθιστά απευκαταία την υιοθέτηση στρατηγικών μηδενικού αθροίσματος εγκιβωτίζοντας τις αναφύομενες αντιπαραθέσεις στα γνωσιοκεντρικά-λειτουργικά όρια των επιχειρηματικών δικτύων. Ο Putnam (1993:172), εύγλωττα τονίζει την τετραπλή θετική επιρροή του κοινωνικού κεφαλαίου στην επίτευξη συνεργασίας που είναι η εξής κάτωθι:

A. Το κοινωνικό κεφάλαιο αυξάνει το κόστος της απόκλισης των (συμμετεχόντων στο δίκτυο) δρώντων από τα συμφωνηθέντα.

B. Το κοινωνικό κεφάλαιο προωθεί και επιβάλλει ισχυρές νόρμες εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας στους οικονομικούς δρώντες.

Γ. Το κοινωνικό κεφάλαιο διευκολύνει την ροή της πληροφόρησης και την επικοινωνία μεταξύ των εταιρειών.

Δ. Τέλος, το κοινωνικό κεφάλαιο ενσωματώνει παλαιές περιπτώσεις επιτυχούς συνεργασίας δρώντων και προβάλλει συγκεκριμένες αρχές άρθρωσης νέων μορφών κοινής δράσης. Όπως άλλωστε επισημαίνει και ο Cooke (2002:99), η εξέλιξη της ικανότητας για καινοτομία βασίζεται πρωτίστως στο κοινωνικό κεφάλαιο.

3. Συμπερασματικές σκέψεις

Συμπερασματικά , η θεσμική προσέγγιση για τις ΕΟΖ, δεν αντιλαμβάνεται την ανταγωνιστικότητα ως απόρροια μεμονωμένων και αποκλειστικά ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ εταιρειών αλλά προσβλέπει στην επιδίωξη της ανταγωνιστικότητας διαμέσου τόσο των αποτελεσματικών περιφερειακών επιχειρηματικών δικτύων όσο και της ανταλλαγής γνώσεων-πληροφοριών-πρακτικών σε χωρικές συσπειρώσεις. Η ΕΟΖ καλείται λοιπόν να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της στοχοθέτησης των εταιρειών και της στοχοθέτησης των περιφερειών προκρίνοντας τα σημεία της συνεργασίας και όχι τις πηγές αντιπαραθέσεως τους. Πολύ ορθά ο Lawson (1999:158), τονίζει ότι εταιρείες και περιφέρειες πρέπει να θεωρούνται συμπλέγματα ικανοτήτων που αναδεικνύονται μέσα από την κοινωνική-οικονομική διάδραση. Εν κατακλείδι ο ρόλος των ΕΟΖ στην δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών σε δεξιότητες, μηχανισμούς μάθησης-καινοτομίας και κανόνες οικονομικού παιγνίου είναι θεμελιώδης, προκειμένου η υπανάπτυκτη περιφέρεια να αντιπαρέλθει την έλλειψη κρίσιμων λειτουργικών διασυνδέσεων με τα διεθνή παραγωγικά-εμπορικά δίκτυα.

Βιβλιογραφία-Αρθρογραφία

Antonelli,C.(2000),Collective knowledge communication and innovation: the evidence of technological districts, *Regional Studies*,34, p.pp.535-547.

Cooke, P. (2002), *Knowledge economies: Clusters, learning and cooperative advantage*, London- Routledge.

Granovetter, M. (1985), Economic action and social structure: the problem of embeddedness, *American Journal of Sociology*, 91(3),p.pp.481-510.

Hamilton, C. & Svenson, L. (1982), On the welfare economics of a duty-free zone, *Journal of International Economics*, 20, p.pp.45-64.

Hazakis, K. (2011), Rethinking the interaction between FDI and competitiveness in West Balkans: an institutionalist approach, *International Journal of Economic Policy in Emerging Markets*, 4(2).p.pp.177-196.

Hodgson, G.M. (1993), *Economics and Evolution: Bringing life back into economics*, Cambridge- Polity.

Lawson, C. (1999), Towards a competence theory of the region, *Cambridge Journal of Economics*, 23, p.pp.151-166.

Martin, R. (2000), Institutional approaches to economic geography, In Sheppard, E.& Barnes, T.(eds),*Companion to economic geography*, Oxford-Blackwell, pp.77-97.

North, D. (1994), Economic performance through time, *American Economic Review*, 84 (3) p.pp. 359-368.

Pouder, R. & St.John, C. (1996), Hot spots and blind spots: Geographical clusters of firms and innovation, *Academy of Management Review*, 21(4), p.pp.1192-1225.

Putnam, R. (1993), *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*, Princeton-Princeton University Press.

Rodriguez, C. (1976), A note on the economics of the duty free zone, *Journal of Development Economics*, 6, p.pp.385-388.

Warr, P. (1989), Export processing zones: The economics of enclave manufacturing, *World Bank Research Observer*, 4(1), p.pp.65-87.

Williamson, O. (1985), *The economic institutions of capitalism*, New York- Free press.